

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. В.В. ДОКУЧАЄВА**

ЧЕРНЕГА Інна Іванівна

УДК 331.522.4:338.43

**ФОРМУВАННЯ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ
ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Харків – 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Уманському державному аграрному університеті Міністерства аграрної політики України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор, заслужений працівник вищої школи України
ЗДОРОВЦОВ Олександр Іванович,
Уманський державний аграрний університет,
професор кафедри економіки

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Лотоцький Іван Іванович,
Подільський державний аграрно-технічний університет, завідувач кафедри економіки підприємств і соціально-трудових відносин

кандидат економічних наук, професор
Горкавий Володимир Кузьмович,
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва, завідувач кафедри статистики та економічного аналізу

Захист відбудеться «16» вересня 2009 року о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.803.01 Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва за адресою: 62483, м. Харків, п/в «Комуніст – 1», навчальне містечко ХНАУ, корп. 1, к. 213

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва за адресою: 62483, м. Харків, п/в «Комуніст - 1», навчальне містечко ХНАУ, корп. 1.

Автореферат розісланий « ____ » _____ 2009 року

**Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради**

А.В. Македонський

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах становлення ринкових відносин та посилення конкурентної боротьби як між роботодавцями, так і між працівниками особливої уваги заслуговує питання формування й ефективного використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств.

Проблема формування трудового потенціалу привертає постійну увагу вітчизняних вчених економістів. Попри певні позитивні соціально-економічні зрушення в українському суспільстві протягом останніх років на регіональному рівні залишаються не вирішеними проблеми розвитку трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств і забезпечення ефективної зайнятості, збалансованості попиту та пропозиції на ринку праці, створення нових робочих місць тощо.

Потребують дослідження питання, пов'язані з впливом зовнішніх і внутрішніх чинників на характер розвитку трудового потенціалу, підвищення ефективності його використання. В цих умовах дослідження питань формування та використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств відноситься до найважливіших проблем.

Проблеми і перспективи розвитку трудового потенціалу та його вплив на всі сфери суспільного життя українців досліджували багато науковців: Л.М. Анічин, Д.П. Богиня, О.А. Бугуцький, В.К. Горкавий, С.Г. Дзюба, В.С. Дієсперов, М.І. Долішній, О.І. Здоровцов, А.М. Колот, М.В. Кравченко, Е.М. Лібанова, І.І. Лотоцький, І.С. Маслова, Л.І. Михайлова, Н.В. Оленцевич, Т.І. Олійник, В.В. Онікієнко, С.І. Пирожков, П.Т. Саблук, С.Ю. Трубич, В.Й. Шиян, К.І. Якуба та інші учені розробили теоретико-методологічні й практичні питання формування та становлення трудового потенціалу.

Водночас, у вітчизняному науковому просторі недостатньо дослідженими залишаються питання пов'язані з аналізом зовнішніх та внутрішніх факторів впливу на характер розвитку трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств.

Економічна важливість вирішення проблеми підвищення ефективності використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств та все ще недостатнє її дослідження саме на регіональному рівні зумовили вибір теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою частиною комплексної наукової теми Уманського державного аграрного університету “Адаптація організаційно-економічного механізму господарювання до соціально орієнтованих ринкових відносин в АПК” (номер державної реєстрації 0101U004493). Особистий внесок автора полягає в аналізі та розробці пропозицій щодо підвищення ефективності використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методичних засад та практичних рекомендацій по удосконаленню

формування та підвищенню ефективності використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств.

Для досягнення поставленої мети були визначені такі основні **завдання**:

- уточнити соціально-економічну сутність трудового потенціалу як економічної категорії;
- обґрунтувати економічну сутність стратегії підвищення ефективності використання трудового потенціалу в сільському господарстві;
- розробити методику визначення кількісної оцінки номінального трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств;
- обґрунтувати пропозиції по удосконаленню мотиваційного механізму підвищення ефективності використання трудового потенціалу в сільськогосподарських підприємствах;
- доповнити класифікацію факторів, що впливають на формування трудового потенціалу;
- провести системний аналіз методичних підходів до прогнозування демографічної ситуації у сільській місцевості;
- дослідити ефективність використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств;
- розробити прогнозну модель чисельності працівників сільськогосподарських підприємств;
- обґрунтувати систему заходів адаптації зарубіжного досвіду щодо підвищення ефективності використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств на основі формування мотиваційного механізму.

Об'єктом дослідження є процес формування та ефективного використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні, методичні та прикладні основи формування та ефективного використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств.

Методи дослідження. В процесі роботи використано методи логічного узагальнення (дозволили визначити суперечності процесу формування національного ринку праці), графічний метод (для наочного зображення взаємозв'язків окремих господарсько-економічних процесів формування та використання трудового потенціалу), статистичні методи (для визначення стану та тенденцій розвитку трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств), експертних оцінок (пріоритетні напрями державної підтримки процесу формування та використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств) та дії сукупності чинників на формування та використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств. Поставлені в роботі задачі розв'язувалися на основі системно-функціонального підходу з урахуванням умов ринкової трансформації української економіки.

Інформаційною основою дослідження є національні законодавчі та

нормативні акти, офіційні матеріали Верховної Ради України, Кабінету міністрів України, Державного комітету статистики, матеріали у рамках програми TACIS ЄС по наданню технічної допомоги країнам СНД щодо реформування АПК.

Емпіричною основою дослідження є статистичні матеріали за 2000–2008 роки, дані соціологічних досліджень.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в обґрунтуванні функціональних підходів до формування та використання трудового потенціалу. У результаті отримані результати, що характеризуються такими елементами новизни:

вперше:

- розроблена методика визначення кількісної оцінки номінального трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств, яка ґрунтується на розрахунках тривалості трудового життя. Запропонований підхід враховує різну смертність працездатного населення окремих вікових груп за рахунок використання коефіцієнта тривалості життя населення; запропоновану модель виконано на основі прогнозу демографічної ситуації у сільській місцевості Вінницької області. Це дозволяє оптимізувати заходи державної демографічної політики, підвищити ефективність процесу формування трудового потенціалу, що сприятиме вирішенню соціально-економічних проблем регіону;

удосконалено:

- економічну сутність стратегії підвищення ефективності використання трудового потенціалу в сільськогосподарських підприємствах, основою якої є комплекс дій, спрямованих на забезпечення функціонування усіх його складових у конкурентному середовищі, до яких відноситься стан демографічного розвитку, якісний рівень трудового потенціалу, соціальні та організаційно-економічні фактори;
- класифікацію факторів, що впливають на формування трудового потенціалу, до складу яких вважаємо за доцільне включити ще три групи: екологічні (що при даній екологічній ситуації є важливо), психологічні та правові (оскільки у формуванні трудового потенціалу ставлення в суспільстві до праці з точки зору престижності відіграє досить важливу роль);
- мотиваційний механізм підвищення ефективності використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств, який включає реалізацію заходів економічного та неекономічного стимулювання, що дозволяє підвищити конкурентоспроможність аграрного сектору економіки України, до таких заходів відносимо подолання проблеми оплати праці через законодавче запровадження мінімальної погодинної заробітної плати, підняття мінімальної заробітної плати до прожиткового мінімуму працездатних громадян, здійснення професійного навчання, підвищення кваліфікації та перекваліфікації трудового потенціалу, вирішення питання якості трудового потенціалу;
- сутність категорії „трудовий потенціал”, яку пропонується розглядати як наявні ресурси та потенційні можливості до здійснення ефективної

трудової діяльності;

дістало подальшого розвитку:

- система заходів адаптації зарубіжного досвіду щодо підвищення ефективності використання трудового потенціалу на основі формування відповідного мотиваційного механізму, використання якого дозволить оптимізувати якісні характеристики трудового потенціалу, забезпечити зростання інвестицій в науку, включаючи підвищення освітнього рівня трудового потенціалу через формування єдиної цілісної системи безперервної освіти, цільову підтримку кваліфікованої робочої сили, побудову тимчасового житла;
- методичні підходи до прогнозування демографічної ситуації у сільській місцевості із врахуванням сучасних тенденцій у цій сфері, оскільки вплив демографічних факторів зводиться не тільки до визначення кількісних аспектів формування чисельності трудового потенціалу, а й до демографічної якості населення, на яку впливають такі фактори як якість генофонду, стан здоров'я населення, а ці фактори мають значний вплив на показники середньої тривалості життя.

Практичне значення одержаних результатів. Практичні положення, які були сформульовані в роботі, можуть бути використані в подальшому дослідженні різних аспектів функціонування трудового потенціалу аграрного сектору України, визначенні основних напрямів підвищення ефективності його використання. Пропозиції автора використані обласним управлінням агропромислового розвитку Вінницької області в процесі розробки та реалізації Програми розвитку сільських територій (довідка №2–2/2154 від 20.11.2008р).

Рекомендації щодо впровадження мотиваційного механізму підвищення ефективності використання трудового потенціалу використано в сільськогосподарському виробництві ФГ „Салій” Оратівського району Вінницької області (довідка №58 від 15.10.2008р); щодо підвищення рівня кваліфікації кадрів сільськогосподарських підприємств в ПП „Дари садів” Могилів-Подільського району Вінницької області (довідка №246 від 04.11.2008р); щодо підвищення продуктивності праці в СТОВ „Немійське” Могилів-Подільського району Вінницької області (довідка №185 від 12.11.2008р); щодо стратегії підвищення ефективності використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств в СТОВ „Агрошанс” Могилів-Подільського району Вінницької області (довідка №95 від 20.11.2008р)

Матеріали дослідження можуть бути використані при вирішенні методологічних, методичних і практичних завдань щодо забезпечення ефективності функціонування регіональних ринків праці.

Положення й висновки дисертаційного дослідження використовуються в процесі викладення дисциплін „Потенціал підприємства: формування та оцінювання”, „Економіка підприємства”, „Аналіз господарської діяльності”, „Планування виробництва” в Уманському державному аграрному університеті (довідка №869 від 30.10.2008р).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною

науковою працею, яка має наукове і практичне значення. Усі її основні положення виконані та опубліковані особисто автором.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційного дослідження пройшли апробацію в ході наукових конференцій, зокрема його положення та висновки було викладено на Всеукраїнській науковій конференції молодих учених в Уманському державному аграрному університеті (2 березня 2006 року); міжнародній науково-практичній конференції „Інтенсифікація і сталий розвиток сільськогосподарського виробництва”, присвяченій 190-річчю Харківського національного аграрного університету імені В.В. Докучаєва (11–12 квітня 2006 року); на міжнародній науково-практичній конференції „Аграрна наука і освіта ХХІ століття” в Уманському державному аграрному університеті (4–6 липня 2006 року); на третій регіональній науково-практичній конференції „Стратегічна реструктуризація регіональної економіки та соціальної сфери (у контексті вступу України до СОТ)”, яка відбулася у Вінницькому фінансово-економічному університеті (30 листопада 2006 року); на науковій конференції, присвяченій 30-річчю створення економічного факультету в Уманському державному аграрному університеті (22 грудня 2006 року); на міжнародній науково-практичній конференції „Ефективність використання ресурсного потенціалу в умовах сталого розвитку сільського господарства” в Харківському національному аграрному університеті імені В.В. Докучаєва (1–2 березня 2007 року); на Всеукраїнській конференції молодих учених в Уманському державному аграрному університеті (21–22 лютого 2008 року); на Всеукраїнській науковій конференції молодих учених в Уманському державному аграрному університеті (19–20 лютого 2009 року).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладені в 15 наукових одноосібних працях загальним обсягом 4,4 друкованих аркушів, із яких 7 статей, опублікованих в фахових виданнях обсягом 2,5 друкованих аркушів, 2 статті у інших наукових виданнях обсягом 1,2 друкованих аркушів та 6 тез доповідей наукових конференцій обсягом 0,7 друкованих аркушів.

Структура роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел, який нараховує 192 найменування. Основний зміст роботи викладено на 171 сторінці. Дисертаційне дослідження містить 15 формул, 19 рисунків, 29 таблиць, 16 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету та завдання дослідження, визначено предмет і об’єкт дослідження, висвітлено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, відображено їх апробація і особистий внесок здобувача.

У першому розділі „**Науково-теоретичні основи формування та ефективного використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств**” досліджується сутність трудового потенціалу, його місце у системі продуктивних сил суспільства, розглядаються організаційно-економічні

основи формування трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств, а також фактори розвитку та ефективного використання трудового потенціалу.

Процес формування та використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств відбувається при певних умовах, але вони дещо відрізняються від тих умов, що є притаманні іншим галузям економіки. Причиною цього є сама специфіка галузі, а тому й існує залежність трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств від природно-кліматичних, соціально-економічних та історичних умов (рис. 1).

Рис. 1 Умови формування та використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств

Економічний механізм ефективного використання трудового потенціалу слід розуміти як систему соціально-економічних та законодавчих методів, заходів та організаційних форм ринкового та державного регулювання, а також управління системою відтворення трудового потенціалу.

У роботі запропонована та обґрунтована методика визначення кількісної оцінки номінального трудового потенціалу, яка ґрунтується на розрахунках тривалості трудового життя. Даний підхід враховує різну смертність працездатного населення окремих вікових груп за рахунок використання коефіцієнта тривалості життя населення.

У другому розділі „Трудовий потенціал сільськогосподарських підприємств в умовах ринкової трансформації” досліджено демографічні аспекти формування трудового потенціалу, зайнятість сільського населення на сучасному етапі ринкових перетворень та ефективність використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств.

Трудовий потенціал сільської місцевості є основним джерелом трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств. Основними критеріями

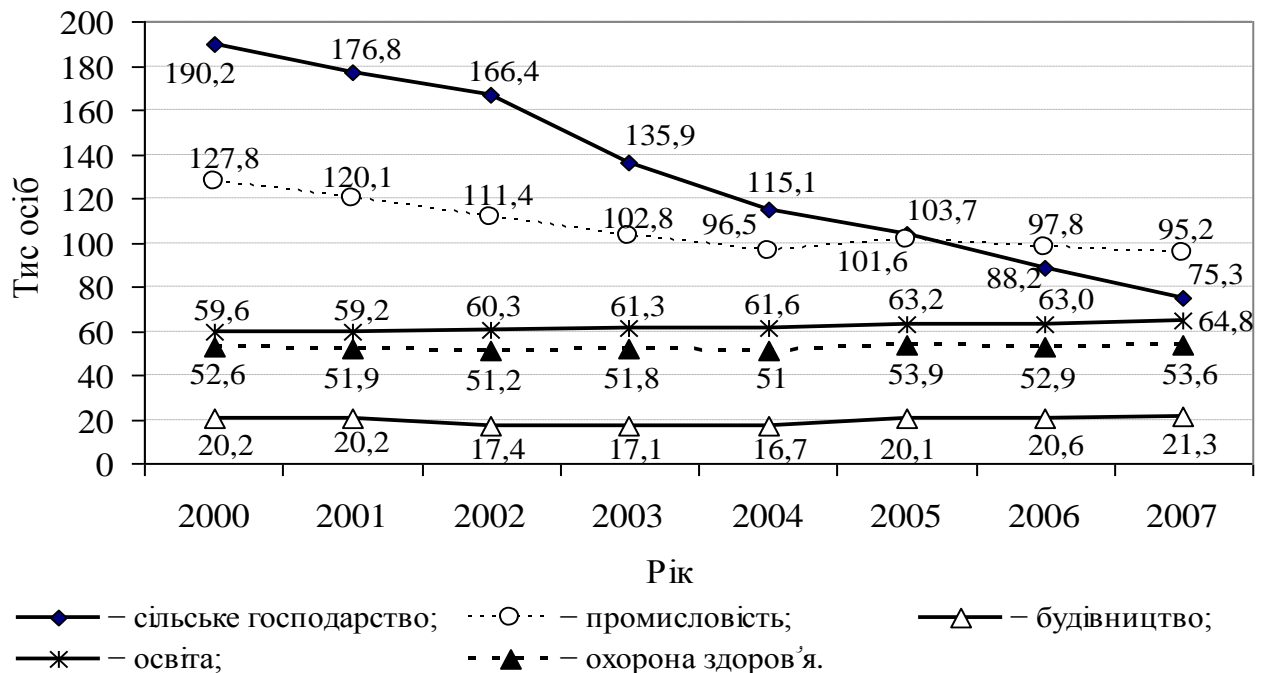

відродження села та розвитку сільського господарства є чисельність сільського населення, його статево-вікова структура, фізичне здоров'я селян, тому що населення сільської місцевості завжди були і є природною основою трудового потенціалу аграрної сфери економіки.

Головний чинник формування тенденцій зміни чисельності населення – природне скорочення населення, – відмічалось на всій території країни. В період 1990–2008 років кількість наявного населення Вінницької області зменшилась на 13,2%. Причому, чисельність сільського населення області зменшилась на 18,9%, а міського населення – на 6,2%.

Чисельність зайнятого населення Вінницької області протягом 2000–2007 років зменшилась на 13,4%, при цьому чисельність зайнятого населення працездатного віку зменшилась на 6,6%, а старше працездатного віку – на 48,6%.

Дослідивши динаміку середньорічної кількості найманих працівників Вінницької області за видами економічної діяльності протягом 2000–2007 років (рис. 2) бачимо, що кількість працівників сільського господарства зменшилась на 114,9 тис осіб, тобто на 60,4%. При цьому, чисельність працівників промисловості за цей же період зменшилась на 32,6 тис осіб, що становить 25,5%. Зазначимо, що чисельність працівників у галузі охорони здоров'я та у будівництві у 2007 році порівняно з 2000 роком збільшилась на 1,9% та 5,4% відповідно, а у галузі освіти чисельність працівників зросла найбільше – на 8,7%.

Рис. 2 Динаміка середньорічної кількості найманих працівників Вінницької області за видами економічної діяльності

На основі детального макроекономічного аналізу нами виявлено, що розвитку трудового потенціалу регіонів перешкоджають як зовнішні, так і внутрішні фактори. Серед внутрішніх факторів впливу, перш за все, слід відмітити ступінь ефективності використання робочого часу в економіці Вінницької області. У січні-листопаді 2007 року у сільському господарстві

продовжувала зберігатися тенденція щодо скорочення кількості працюючих.

Як показало дослідження, рівень безробіття населення у віці 15–70 років у Вінницькій області на 0,6% нижчий порівняно з Україною. Але слід зазначати, що рівень безробіття населення у віці 30–34 роки у Вінницькій області та по Україні в цілому однаковий, а у віці 35–39 років у Вінницькій області він на 1% більший.

Станом на кінець 2001 року середньорічна чисельність працівників сільськогосподарських підприємств Вінницької області складала 144096 осіб, а вже на початок 2007 року цей показник склав 62754 осіб, що становить 43,6%.

Результати дисертаційного дослідження свідчать про те, що однією з негативних рис сучасного стану використання трудового потенціалу у сільськогосподарських підприємствах є незацікавленість керівництва підприємств до підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня своїх працівників. Це впливає з того, що загальний обсяг навчальних відпусток складає 5%.

Можливість працевлаштування для осіб з низьким рівнем освіти і професійної підготовки навіть в умовах економічного піднесення залишається дуже проблематичною. Серед зайнятого сільського населення Вінницької області у 2007 році мало повну вищу освіту лише 8,1%, в той же час у міського населення цей показник більший в 4 рази і становить 35,3%. Більшість сільського населення Вінницької області у 2007 році мало базову загальну освіту (19,2%) та повну загальну освіту (49,3%), а населення з вищою освітою проживає, в основному, у міській місцевості.

Як показало дослідження, з підвищенням питомої ваги продукції тваринництва у загальній вартості продукції сільського господарства зростає чисельність працівників на 100 га сільськогосподарських угідь, підвищується ефективність використання земельних ресурсів. Паралельно необхідно відмітити, що при інтенсивному веденні галузі тваринництва досягається більш висока прибутковість та окупність витрат (табл. 1).

Досить відчутним залишається нерівномірний розподіл навантаження працівників сільськогосподарських підприємств у зв'язку з сезонним характером сільськогосподарського виробництва і свідчить про не вирішеність проблеми забезпечення працівників сільськогосподарських підприємств роботою у міжсезоння. В розрізі господарств різних організаційно-правових форм вказані пропорції у використанні фонду робочого часу в цілому зберігаються.

Підвищення ефективності використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств за рахунок скорочення сезонності праці – одна з найактуальніших проблем сільськогосподарського виробництва. Досягти цього можна за рахунок забезпечення зайнятості працівників сільськогосподарських підприємств у зимовий період. З цією метою доцільним є поєднання обробки культур і сортів рослин, видів і порід тварин з різними робочими періодами, вдосконалення технологій, використання новітніх прогресивних форм і методів праці, а також розвитку мереж промислових і переробних підприємств.

**Вплив галузевої структури виробництва на формування та використання
трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств Вінницької
області (середні дані за 2006-2008 роки)**

	ТОВ „Яланецьке”	ТОВ „Добробут”	АПП „Надбужжя”
Валова продукція сільського господарства у порівнянних цінах 2005 року, тис грн / %	1737,1 / 100	1042,8 / 100	5712,5 / 100
у т.ч. рослинництва	1029,2 / 59,25	815,2 / 78,18	5021,1 / 87,90
тваринництва	707,9 / 40,75	227,6 / 21,82	691,4 / 12,10
Чисельність працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, осіб	90	18	139
у т.ч. рослинництва	54	12	65
тваринництва	36	6	74
Чисельність працівників у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, осіб	6,87	3,92	5,14
у т.ч. рослинництва	4,12	2,61	2,40
тваринництва	2,75	1,31	2,74
Прямі затрати праці на 100 га сільськогосподарських угідь, люд-год	8,16	16,34	5,32
у т.ч. рослинництва	1,68	11,33	3,18
тваринництва	6,48	5,01	2,14
Вихід валової продукції сільського госпо- дарства в розрахунку на 1 працівника, грн	19,30	57,93	42,00
у т.ч. рослинництва	19,05	67,93	77,24
тваринництва	19,66	37,93	9,34
Прибуток з розрахунку на 1 працівника, тис грн	3,24	5,70	8,62
у т.ч. рослинництва	1,38	3,64	21,04
тваринництва	6,04	9,78	-2,30
Рівень рентабельності, %	20,20	10,89	26,52
у т.ч. рослинництва	7,82	5,66	37,44
тваринництва	44,29	34,75	-19,75

*За власними розрахунками

У третьому розділі „Підвищення ефективності використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств Вінницької області” розроблено прогнозу модель чисельності працівників сільськогосподарських підприємств, визначено мотиваційну складову економічного механізму та роль оплати праці в підвищенні ефективності використання трудового потенціалу, обґрунтовано шляхи підвищення продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах.

В результаті проведених розрахунків на основі даних динамічного ряду чисельності працівників сільськогосподарських підприємств Вінницької

області нами побудована прогнозна модель:

$$y_t = 76681 - 12962 t$$

де y_t – чисельність працівників сільськогосподарських підприємств Вінницької області, t – порядковий номер року досліджуваного періоду.

Отже, при умові, що сукупність чинників, які впливають на чисельність працівників сільськогосподарських підприємств Вінницької області, збережуть свою динаміку, ми можемо зробити висновок, що у прогнозованому періоді відбуватиметься скорочення чисельності працівників сільськогосподарських підприємств Вінницької області на 12962 осіб щорічно і у 2011 році їх кількість буде становити 3009 осіб.

В розрізі районів Вінницької області чисельність працівників сільськогосподарських підприємств протягом 2002-2007 років зазнала найбільшого скорочення в Літинському (на 86,6%), Чернівецькому (на 79,1%), Шаргородському (на 74,8%), Муровано-Куриловецькому (на 74,7%), Чечельницькому (на 74,5%) районах.

Низькі стандарти оплати праці, штучне заниження ціни праці, застаріла технологічна база виробництва і недостатня технічна оснащеність праці стримують процеси зростання та розвитку інтелектуального капіталу трудових ресурсів України, зокрема отримання та застосування нових наукових знань, підвищення кваліфікації, професійного вдосконалення, що знижує якість трудового потенціалу українців та негативно позначається на розвитку всього суспільства.

Реформування системи оплати праці є важливим чинником створення передумов для підвищення ефективності використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств. Заробітна плата для більшості працюючих українців фактично перетворилася на один із варіантів соціальної допомоги, який мало залежить від результатів праці.

Як показало дослідження, залишається значною диференціація заробітної плати за видами економічної діяльності. Так, заробітна плата працівників сільського господарства складає лише 50,9% від середнього рівня по економіці, в той час, як заробітна плата працівників, що займаються фінансовою діяльністю, у два рази перевищує середню по економіці. Найнижчий розмір зарплати штатних працівників сільськогосподарських підприємств у серпні 2007 р спостерігався у працівників Тернопільської – 868 грн (69,2% до середнього рівня по країні), Вінницької – 943 грн (75,3%), Черкаської – 1000,3 грн (80,0%) областях.

Характеризуючи рівень використання трудового потенціалу найбільше вживають показник продуктивності праці, який визначають як відношення валової продукції до середньорічної чисельності працівників сільськогосподарських підприємств. Для того, щоб виявити зв'язок між продуктивністю праці та її оплатою в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області, ми проведемо групування цих підприємств. Оскільки для групування ми обрали 100 сільськогосподарських підприємств Бершадського, Оратівського та Могилів-

Подільського районів Вінницької області, то ми їх згрупуємо в п'ять груп (табл. 2).

Таблиця 2

**Групування сільськогосподарських підприємств Бершадського,
Оратівського та Могилів-Подільського районів Вінницької області в
залежності від рівня продуктивності праці в 2007 році**

Групи підприємств	Розрахункові межі продуктивності праці, тис грн	Кількість підприємств	Річна продуктивність праці, тис грн	Оплата праці 1 працівника за місяць, грн	Навантаження с.-г. угідь на 1 працівника, га	Валова продукція на 1 га с.-г. угідь, тис грн	Основні засоби на 1 га с.-г. угідь, тис грн
I	до 44,70	14	35,2	751,6	24,0	1,47	1,1
II	44,71–59,70	21	51,9	1466,3	11,7	4,44	1,1
III	59,71–74,70	27	67,1	2062,3	19,1	3,51	1,0
IV	74,71–89,70	31	85,4	1806,9	24,3	3,51	1,5
V	89,71–104,70	7	100,3	2109,8	8,9	11,27	5,0

*За власними розрахунками

Отже, на основі проведеного групування сільськогосподарських підприємств Вінницької області, ми можемо зробити висновок, що існує зв'язок між продуктивністю праці та її оплатою.

На рівень продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області впливає чимало факторів, тому величину впливу кожного фактора розрахуємо за допомогою кореляційно-регресійного аналізу. Для визначення тісноти зв'язку між річною продуктивністю праці в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області у 2007 році та окремими факторами нами було проведено кореляційно-регресійний аналіз та отримано рівняння вигляду:

$$y = 7,7780 + 0,0003x_1 + 0,7011x_2 + 0,8929x_3$$

де y – продуктивність праці, тис грн; x_1 – оплата праці за місяць одного середньорічного працівника, грн; x_2 – фондоозброєність, тис грн; x_3 – землеозброєність, тис грн.

Проведені розрахунки свідчать, що при збільшенні оплати праці одного середньорічного працівника на 1 грн, продуктивність праці підвищиться на 0,0003 грн, при збільшенні фондоозброєності – на 0,7011 грн, а землеозброєності – на 0,8929 грн. При цьому отриманий коефіцієнт кореляції 0,669 свідчить про середній зв'язок між результативною і факторними ознаками.

Починаючи з 1994 року відбувається вплив кваліфікованої робочої сили із сільської місцевості Вінницької області, що погіршує і без того важке становище сільськогосподарського виробництва.

Проведене у березні 2006 року на території України органами державної статистики України за підтримки Міжнародної організації праці та ПР ООН

обстеження домогосподарств з питань базової захищеності показало, що основною причиною, що стимулювала б респондентів до переїзду, залишається робота, яка забезпечує високу заробітну плату – 72,2%. Таким чином, втрачається вагома частина трудового потенціалу Вінницької області, що в недалекому майбутньому загострить проблеми якості робочої сили і взагалі наявності працездатного населення.

Для того, щоб протягом найближчих років підвищити зайнятим у сільському господарстві рівень заробітної плати за рахунок традиційних джерел, необхідно повною мірою задіяти потенціал джерел, пов'язаних з реструктуризацією собівартості та цін і збільшенням у них частки заробітної плати, інших видів доходів працюючих на основі зменшення податкового навантаження на фонди оплати праці з одночасним зростанням абсолютних розмірів останніх; перегляду ставок і відрахувань з доходів підприємств.

Як показало дослідження, незважаючи на реалізацію певних заходів щодо підвищення доходів населення, зменшення нерівності регіонального розподілу витрат (доходів) сільського населення не відбулося. Індекс Джині по сукупних витратах, який показує нерівність розподілу витрат та коефіцієнт концентрації, що приймає значення від 0 (рівномірний розподіл серед усього населення) до 1 (усі витрати здійснюються однією особою) збільшився з 0,299 у 2005 р до 0,302 у 2006 р та 0,305 у 2007 році.

Результати дослідження свідчать про те, що з метою удосконалення оплати працівників сільськогосподарських підприємств доцільно застосування Єдиної тарифної сітки, побудованої на таких засадах, які мають забезпечити оптимальну диференціацію ставок заробітної плати різних професійно-кваліфікаційних груп працівників, з урахуванням складності та результатів їхньої праці, а також усунення диспропорцій у рівнях оплати праці працівників однієї кваліфікації, які виконують однаково за складністю й функціональними ознаками роботу.

Одним з головних завдань розвитку АПК Вінницької області є підвищення продуктивності праці на основі комплексної механізації, електрифікації та автоматизації виробничих процесів. Процес інтенсифікації та індустріалізації виробництва значною мірою визначається рівнем матеріально-технічної забезпеченості. У період аграрних трансформацій значного морального та фізичного знецінення зазнали матеріально-речові фактори сільськогосподарського виробництва. Зношеність технічних засобів виробництва сягає 55–90%; забезпеченість основними видами техніки на початок 2007 року становить: трактори – 54,5%, зернозбиральні комбайни – 45,1%, кормозбиральні – 37,9%, кукурудзозбиральні – 46,3%.

На основі детального макроекономічного аналізу нами виявлено, що матеріальною основою підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва, зокрема зростання продуктивності праці, є впровадження інвестиційно-інноваційної моделі розвитку сільського господарства, яке включає вдосконалення, раціональне поєднання і взаємодію

всіх елементів праці – знарядь і предметів праці та робочої сили. З підвищенням технічної озброєності і рівня механізації виробничих процесів, з поліпшенням організації виробництва затрати живої праці на одиницю земельної площі і голову худоби скорочуються. Також з метою підвищення продуктивності праці доцільним є використання інтенсивних спеціалізованих сівозмін; використання інтенсивних сортів і гібридів.

Дослідження якісного боку трудового потенціалу, який використовують аграрному секторі Вінниччини, свідчать, що більшість сільськогосподарських кадрів низькокваліфікована. Це, переважно, різноробочі рільничих бригад та тваринницьких ферм, праця яких мало механізована.

ВИСНОВКИ

В дисертаційній роботі розв'язано конкретне наукове завдання – обґрунтовано теоретико-методичні засади та практичні рекомендації по удосконаленню формування та підвищенню ефективності використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств.

Проведене дослідження дає підстави для таких висновків та пропозицій:

1. Трансформація суспільно-демографічної системи в Україні вимагає всебічного аналізу та розробки наукових засад підвищення ефективності формування і використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств.

Процес формування і використання трудового потенціалу в сільському господарстві пов'язаний із специфікою галузі і залежить від соціально-економічних, природно-кліматичних та історичних умов. Незважаючи на численні дослідження факторів, які впливають на формування і використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств недостатньо врахованими є екологічні, психологічні та правові аспекти.

2. Вважаємо, що трудовий потенціал як економічна категорія – це наявні ресурси та потенційні можливості до здійснення ефективної трудової діяльності. Виділяють такі основні підходи стосовно розуміння суті трудового потенціалу як: трудоворесурсний, політекономічний та демографічний.

3. Стан трудового потенціалу визначається за допомогою оцінки його кількісного і якісного рівня. Кількісні та якісні характеристики трудового потенціалу доцільно визначати широким та специфічним комплексом показників, обґрунтованих з точки зору повноти і рівня доступності. Система індикаторів об'єднує показники трьох рівнів: одиничні, комплексні, інтегральні. Характер виробничих відносин теж впливає на якість трудового потенціалу. Це стосується інтересів працездатного населення, його трудових мотивацій, господарських здібностей та трудових традицій.

У роботі обґрунтована методика визначення кількісної оцінки номінального трудового потенціалу, яка ґрунтується на розрахунках тривалості трудового життя. Даний підхід враховує різну смертність працездатного

населення окремих вікових груп за рахунок використання коефіцієнта тривалості життя населення. Так, номінальний трудовий потенціал сільськогосподарських підприємств Вінницької області на початок 2008 року становив 54857 осіб.

4. Сучасна демографічна ситуація на селі характеризується істотним звуженням демографічної бази відтворення трудового потенціалу. Почалися руйнівні процеси в демографічному відтворенні з негативними незворотними зрушеннями у співвідношенні кількісних та якісних характеристик сільського населення, що загрожують національній безпеці країни.

У 2007 р у селах проживало 32,1% наявного населення України, або понад 15 млн осіб. При цьому, сформувався від'ємна його динаміка, насамперед, під впливом депопуляції. У 2007 році чисельність померлих перевищила чисельність народжених на 138 тис осіб. У Вінницькій області зменшення чисельності населення у 2007 році становило 11,2 тис осіб.

5. Аналіз кількісних і якісних зрушень формування і використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств свідчить, що проблеми зайнятості сільського населення не враховуються при проведенні аграрних реформ.

Разом з тим, зайнятість населення виступає одним з головних індикаторів трансформаційних процесів в економіці. Характерною особливістю ринку сільської праці на нинішньому етапі здійснення аграрної реформи є збереження тривалої негативної тенденції зростання як відкритого, так і прихованого безробіття серед сільського населення. Це призвело до різкого скорочення попиту на робочу силу як безпосередньо в сільській місцевості, так і за її межами. При аналізі попиту на робочу силу у сільському господарстві Вінницької області, ми бачимо, що лише протягом 2005-2007 років відбулося його зменшення з 3033 осіб до 2233 осіб, тобто на 24,6%.

6. Становлення багатокладної економіки, розвиток нових форм і методів господарювання, скорочення сільськогосподарського виробництва і структурна його зміна спричинили не тільки розбалансованість робочих місць і трудових ресурсів. Також знизилися рівень інтенсивності праці, ефективність використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств. Так, щодо інтенсивності використання трудового потенціалу протягом січня-листопада 2007 року, то в середньому по області штатні працівники сільськогосподарських підприємств відпрацювали по 1330 люд-год, що відповідає 190 семигодинним робочим дням. Інтенсивність використання трудового потенціалу істотно відрізняється у різних організаційних формах сільськогосподарських підприємств. Найменша завантаженість була у сільськогосподарських працівників зайнятих у фермерських господарствах, де один зайнятий відпрацював 1214 год (173 дні).

7. Підвищення ефективності використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств за рахунок скорочення сезонності праці – одна з найактуальніших проблем сільськогосподарського виробництва. Досягти

цього можна за рахунок забезпечення зайнятості працівників сільськогосподарських підприємств у зимовий період. З цією метою доцільним є поєднання виробництва різноманітних культур і сортів рослин, видів і порід тварин з різними робочими періодами, вдосконалення технологій, використання новітніх прогресивних форм і методів праці, а також розвитку мереж промислових і переробних підприємств.

Матеріальною основою піднесення сільськогосподарського виробництва, ефективного використання трудового потенціалу, як його рушійної сили, були і залишаються комплексна механізація і автоматизація виробничих процесів. Підвищення рівня механізації зменшує загальну потребу в робочій силі і, отже, вирівнює сезонність праці. При цьому слід враховувати, що використання механізмів у напружені періоди знижує індекс сезонності, а в менш напружені періоди виконання робіт – сприяє зменшенню чисельності трудового потенціалу. Так, у сільськогосподарських підприємствах Вінницької області протягом 1996-2007 років кількість тракторів зменшилась на 52,7%, зернозбиральних комбайнів – на 49,3%, кукурудзозбиральних комбайнів – на 64,6%, картоплюзбиральних комбайнів – на 72,7%, бурякозбиральних машин – на 51,9%, доїльних установок – на 74,1%. Для того, щоб підвищити ефективність використання трудового потенціалу в сільськогосподарських підприємствах, потрібно збільшувати кількість сільськогосподарської техніки, але для цього потрібні інвестиції.

8. Сучасний етап глобалізаційних процесів та високий ступінь мінливості факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, які впливають на розвиток економіки України, визначають необхідність використання нового, більш досконалого інструментарію аналізу, моделювання і прогнозування процесів, які відбуваються на всіх рівнях господарського комплексу країни.

У дисертаційній роботі побудована прогнозна модель чисельності працівників сільськогосподарських підприємств Вінницької області. Розрахунки за моделлю вказують, що у прогнозованому періоді відбуватиметься скорочення чисельності працівників сільськогосподарських підприємств Вінницької області на 12962 осіб щорічно і у 2011 році їх кількість буде становити 3009 осіб.

9. Для того, щоб протягом найближчих років підвищити зайнятим у сільському господарстві рівень заробітної плати за рахунок традиційних джерел, необхідно повною мірою задіяти потенціал джерел, пов'язаних з збільшенням питомої ваги заробітної плати у собівартості сільськогосподарської продукції, інших видів доходів працюючих на основі зменшення податкового навантаження на фонди оплати праці; перегляду ставок і відрахувань з доходів підприємств. Так, аналізуючи структуру витрат на виробництво сільськогосподарської продукції у сільськогосподарських підприємствах Вінницької області бачимо, що основна їх частка в період 2003-2007 років припадає на матеріальні витрати, тобто в галузі рослинництва – на насіння та посадковий матеріал, мінеральні добрива, нафтопродукти, а в галузі тваринництва – на корми та нафтопродукти. Частка оплати праці в структурі

витрат сільськогосподарських підприємств Вінницької області в період з 2003 по 2007 роки зменшилась з 13,1% до 17%, тобто на 3,9 в. п. Виходячи з цього, в найближчій перспективі необхідно подолати негативну тенденцію зменшення питомої ваги оплати праці в структурі виробничих витрат.

10. Для збереження трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств та ефективного його використання необхідно подолати проблему оплати праці через законодавче запровадження мінімальної погодинної заробітної плати як державного соціального стандарту, підняти мінімальну заробітну плату до прожиткового мінімуму працездатних громадян; розробити дієву мотивацію роботодавців до підвищення і легалізації заробітної плати. Найнижчий розмір зарплати штатних працівників сільськогосподарських підприємств у 2007 році спостерігався у працівників Тернопільської – 558 грн, Вінницької – 653 грн, Черкаської – 839 грн областях. При цьому, найнижчий рівень продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах у 2007 році спостерігався у Вінницькій – 37480,5 грн, Тернопільській – 43172 грн, Черкаській – 63954 грн областях.

11. Для підвищення ефективності використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств Вінницької області необхідно створити систему державних замовлень на цілеспрямовану підготовку трудового потенціалу для потреб підприємств; вирішити питання якості трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств, підвищення освітнього рівня трудового потенціалу, оскільки кількість зайнятого сільського населення Вінницької області у 2007 році має повну вищу освіту лише 8,1%, в той же час у міського населення цей показник більший в 4 рази і становить 35,3%; здійснювати професійне навчання, підвищення кваліфікації та перекваліфікацію робочої сили з урахуванням регіональних особливостей, що знижуватиме мотивацію до міграції, так як питома вага навчальних відпусток складає лише 5%.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових наукових виданнях

1. Чернега І.І. Економічне поняття потенціалу сільськогосподарських підприємств / І.І. Чернега // Вісник ХНАУ. – Харків, 2006. – №9. – С. 286–291.
2. Чернега І.І. Економічна суть поняття „ринок праці” та показники ефективності його функціонування / І.І. Чернега // Збірник наукових праць Луганського національного аграрного університету За ред. В.Г. Ткаченко. – Луганськ : Вид-во ЛНАУ, 2006. – №62. – С. 119–123.
3. Чернега І.І. Проблеми виплати заробітної плати працівникам аграрного сектору економіки / І.І. Чернега // Збірник наукових праць Уманського державного аграрного університету / Редкол. : Копитко П.Г. та ін. – Умань, 2007. – Вип. 64. – Ч. 2 : Економіка. – С. 368–373.
4. Чернега І.І. Сучасні проблеми підвищення рівня заробітної плати

працівників сільського господарства / І.І. Чернега // Вісник ХНАУ. – Харків, 2007. – №2. – С. 265–269.

5. Чернега І.І. Демографічні аспекти формування трудового потенціалу аграрного виробництва / І.І. Чернега // Регіональна бізнес-економіка та управління. – 2007. – №3. – С. 134–139.
6. Чернега І.І. Зайнятість сільського населення на сучасному етапі ринкових перетворень / І.І. Чернега // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 138–142.
7. Чернега І.І. Прогнозування розвитку демографічної ситуації сільської місцевості / І.І. Чернега // Зб. наук. пр. Уманського ДАУ / Умань, 2009. – №70. – Ч. 2 : Економіка. С. 174–184.

Статті у інших наукових виданнях

8. Чернега І.І. Роль оплати праці в підвищенні ефективності використання трудового потенціалу : Колективна монографія кафедри фінансів і кредиту УДАУ [“Фінансово-економічні аспекти стабільного розвитку аграрної економіки України”] / М-во аграр. політики, Уманський держ. аграр. ун-т. 2009. – С. 163–173.
9. Чернега І.І. Основи формування та ефективного використання трудового потенціалу сільського господарства : Колективна монографія кафедри економіки УДАУ / М-во аграр. політики, Уманський держ. аграр. ун-т. 2009. – С. 265–273.

Тези доповідей наукових конференцій

10. Чернега І.І. Економічне поняття ресурсного потенціалу в сучасних умовах : матеріали Всеукр. наук. конф. молодих учених, (Умань, 2 березня 2006 р.) / М-во аграр. політики, Уманський держ. аграр. ун-т. – Умань : Уманський держ. аграр. ун-т, 2006. – С. 128–129.
11. Чернега І.І. Особливості формування і використання ринку робочої сили : матеріали міжнар. науково-практичної конф. [“Інтенсифікація і сталий розвиток сільськогосподарського виробництва”], (Харків, 11–12 квітня 2006 р.) / М-во аграр. політики, Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. – Харків : Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва, 2006. – С. 205–207.
12. Чернега І.І. Методи обчислення продуктивності праці : матеріали міжнар. наукової конф. [“Аграрна наука і освіта ХХІ століття”], (Умань, 4–6 липня 2006 р.) / М-во аграр. політики, Уманський держ. аграр. ун-т. – Умань : Уманський держ. аграр. ун-т, 2006. – С. 118–120.
13. Чернега І.І. Проблеми виплати заробітної плати працівникам аграрного сектору економіки : матеріали наук. конф. (Умань, 22 грудня 2006 р.) / М-во аграр. політики, Уманський держ. аграр. ун-т. – Умань : Уманський держ. аграр. ун-т, 2006. – С. 95–97.
14. Чернега І.І. Пропозиції щодо вдосконалення формування ринку робочої сили в сільській місцевості : матеріали Всеукр. наукової конф. молодих учених (Умань, 21–22 лютого 2008 р.) / М-во аграр. політики, Уманський

- держ. аграр. ун-т. – Умань : Уманський держ. аграр. ун-т, 2008. – С. 176–177.
15. Чернега І.І. Міграція сільського населення як негативний процес відтворення трудового потенціалу : матеріали Всеукр. наук. конф. молодих учених, (Умань, 19–20 лютого 2009 р.) / М-во аграр. політики, Уманський держ. аграр. ун-т. – Умань : Уманський держ. аграр. ун-т, 2009. – С. 158–159.

АНОТАЦІЯ

Чернега І.І. Формування та ефективність використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами діяльності). – Харківський Національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва, Харків, 2009.

В дисертаційній роботі здійснено комплексне дослідження теоретичних і методичних аспектів формування та ефективного використання трудового потенціалу сільського господарства. Вивчено особливості сучасних демографічних процесів у сільській місцевості та визначено їх вплив на відтворення трудового потенціалу сільського населення.

Визначено перспективи формування чисельності сільського населення та його трудового потенціалу. Обґрунтована економічна сутність стратегії підвищення ефективності використання трудового потенціалу в сільському господарстві. Побудована прогнозна модель чисельності наявного населення сільської місцевості Вінницької області. Обґрунтовано напрямки підвищення ефективності використання трудового потенціалу в сільськогосподарських підприємствах.

Ключові слова: трудовий потенціал, демографічна ситуація, ринок робочої сили, продуктивність праці, прогноз, зайнятість, безробітність.

АННОТАЦИЯ

Чернега И.И. Формирование и эффективное использование трудового потенциала сельскохозяйственных предприятий. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика та управление предприятиями (за видами деятельности). – Харьковский национальный аграрный университет им. В.В. Докучаева, Харьков, 2009.

В диссертационной работе проведено комплексное исследование теоретических и методических аспектов формирования и эффективного использования трудового потенциала сельского хозяйства. Изучены особенности современной демографической ситуации в сельской местности и определено её влияние на возрождение трудового потенциала сельского населения.

Современная демографическая ситуация на селе характеризуется существенным сужением демографической базы восстановления трудового потенциала. Начались разрушительные процессы, связанные с негативными необратимыми сдвигами в соотношении количественных и качественных характеристик сельского населения, которые угрожают национальной безопасности страны.

Состояние трудового потенциала определяется с помощью оценки его качественного и количественного уровня. Количественные и качественные характеристики трудового потенциала имеет смысл определять широким и специфическим комплексом показателей, которые обосновываются с точки зрения полноты и уровня доступности. Система индикаторов объединяет показатели трёх уровней: единичные, комплексные и интегральные.

В диссертационной работе предложена и обоснована методика определения количественной оценки номинального трудового потенциала, которая основывается на расчетах продолжительности трудовой жизни. Данный подход учитывает разнообразную смертность трудоспособного населения отдельных возрастных групп за счет использования коэффициента продолжительности жизни населения.

В Украине почти полностью утеряно стимулирующую функцию заработной платы – для большинства работающих граждан она не способствует качественному воспроизведению рабочей силы, не обеспечивает работнику объемов потребления материальных благ и услуг, достаточных для воспроизведения его физической и интеллектуальной способности к труду.

Уровень оплаты труда в стране занижен, поскольку не способствует экономическому повышению, поэтому оплату труда нужно постепенно повышать с целью стимулирования повышения её производительности.

Ориентиром социальной политики украинской страны и первоочередным её заданием есть отказ от модели с дешевой рабочей силой к модели с высоким уровнем оплаты и эффективным трудом, которая построена на качестве продукции и производительности труда.

Перспективы улучшения ситуации на рынке труда в сельской местности должны основываться на объединении мероприятий государственного, регионального и местного уровней. Одним из главных условий управления и регулирования рынка труда общественно–географическими методами есть его структуризация в территориальном, отраслевом, возрастном, образовательном и социальном структурных срезах. Программа обеспечения занятости должна быть широкомасштабной и включать решения должна определённого комплекса проблем, связанных с развитием сельской местности. Прежде всего, это такие подпрограммы: развития на селе инфраструктуры социально – коммунального назначения; развития сельского хозяйства и рационального природопользования.

Определено перспективы формирования численности сельского населения и его трудового потенциала. Обоснована экономическая суть стратегии

возрастания эффективности использования трудового потенциала в сельском хозяйстве. Построена прогнозируемая модель численности населения сельской местности Винницкой области. Обосновано пути возрастания эффективности использования трудового потенциала в сельскохозяйственных предприятиях.

В первую очередь для сохранения отечественного трудового потенциала нужно преодолеть проблему оплаты труда через законодательное внедрение почасовой оплаты труда как государственного социального стандарта, поднять минимальную заработную плату к прожиточному минимуму трудоспособных граждан, а также увеличить её долю в себестоимости продукции; разработать действенную мотивацию работодателей к повышению и легализации заработной платы; создать систему государственных заказов на целенаправленную подготовку квалифицированной рабочей силы для нужд предприятий; обеспечить перманентный рост инвестиций в образование и науку; решить вопрос качества рабочей силы, повышения уровня образования трудовых ресурсов; законодательно нормировать социальную защиту работающих украинцев за границей; проводить профессиональное обучение, повышение квалификации и переквалификацию рабочей силы с учетом региональных особенностей, что приведет к снижению мотивации к миграции.

Ключевые слова: трудовой потенциал, демографическая ситуация, рынок рабочей силы, производительность труда, прогноз, занятость.

SUMMARY

Chernega I.I. – Forming and efficiency of use of the labor potential of agricultural enterprises. – Manuscript.

Thesis for the Degree of Candidate of Economic Sciences in speciality 08.00.04 – Economic and Management of enterprises (on the kinds of activity) – Kharkiv National Agrarian University named after Dokuchayev, Kharkiv, 2009.

A complex research of the theory, methods and applied aspects of forming and use of labor potential of the agrarian sphere of the economy is done in the dissertation. Some peculiarities of the present day demographic processes in rural regions are studied, their influence on the reproduction of rural labor potential is defined.

The demographic perspectives of forming the size of rural population and its labor potential are determined. The economic substance of the strategy of increasing the efficiency of use of labor potential in the agrarian sector is motivated. Some ways of raising the efficiency of use of the labor potential at agricultural enterprises are suggested.

Key words: labor potential, demographic situation, labor market, labor productivity, prognostication, employment, unemployment.